

مجموعه جستارهایی پیرامون تاریخ روابط خارجی ایران - ۱۶

جستارهایی درباره واقعه گلستان

مجموعه مقالات به مناسبت دویستمین سالگرد موافقت‌نامه گلستان

به کوشش:

سید هدی حسینی تقی‌آباد

ب دیباچه‌ای از:

دکتر سیدمحمدکاظم جادیور

اداره مطالعات اسناد و تاریخ روابط خارجی

تهران - ۱۳۹۷

فهرست نویسی پیش از انتشار

عنوان و نام پدیدآور: جستارهایی درباره واقعه گلستان: مجموعه مقالات به مناسبت دویستمین سالگرد موافقتنامه گلستان؛ به کوشش سیدمهدی حسینی تقی آباد؛ با مقدمه سیدمحمدکاظم سجادیپور [به سفارش] مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، اداره مطالعات اسناد و تاریخ روابط خارجی. مشخصات نشر: تهران: وزارت امور خارجه، اداره چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷. مشخصات ظاهری: ۲۶۲ ص.

فروست: مجموعه جستارهایی پیرامون تاریخ روابط خارجی ایران؛ ۱۶.

شابک: ۹-۸۷۵-۳۶۱-۹۶۴-۹۷۸

بها: ۳۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت کتابنامه.

موضوع: مباحثه گسترده - مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: ایران - تاریخ - آذربایجان، ۱۱۹۳-۱۳۴۴ق. - قراردادها

موضوع: ایران - روابط خارجی - بیان نامه‌ها - مقاله‌ها و خطابه‌ها

شناسه افزوده: حسینی تقی آباد سید مهدی، ۱۳۵۹-، گردآورنده

شناسه افزوده: سجادیپور، سیدمحمدکاظم، ۱۳۳۲-، مقدمه نویس

شناسه افزوده: ایران، وزارت امور خارجه، مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی، اداره مطالعات اسناد و تاریخ روابط خارجی.

شناسه افزوده: ایران، وزارت امور خارجه، اداره چاپ و انتشارات.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ج ۵ / الف ۸ / DS ۰۱۳۵

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۴

شماره کتابشناسی: ۵۵۱۵۸۷۷

مجموعه جستارهایی پیرامون تاریخ روابط خارجی ایران - ۱۶

جستارهایی درباره واقعه گلستان: مجموعه مقالات به مناسبت دویستمین سالگرد موافقتنامه گلستان

به کوشش: سیدمهدی حسینی تقی آباد

با دیباچه‌ای از: دکتر سیدمحمدکاظم سجادیپور

چاپ اول: ۱۳۹۷

هماهنگی امور نشر: بیتا طهرانیان

ویراستار ادبی: عصمت دریکوند

صفحه‌آرآه: سحر حسینی صنعتی

صفحه آرایی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

اداره چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه

تلفن: ۲۲۲۹۷۰۲۹، ۲۲۸۳۲۵۶۵

فروشگاه شماره ۱: تهران، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی

تلفن: ۲۲۸۰۲۶۶۲

فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، ساختمان ناشران، طبقه همکف پلاک ۱۶/۲۲

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۰۳۱۵، ۰۲۱-۶۶۹۵۲۲۹۰، تلفن همراه: ۰۹۳۵۹۳۰۴۳۷۱

فهرست مطالب

۱	دیباچه.....
۵	پیشگفتار.....
	انقلاب روسیه و مقدرات قطعات از دست رفته ایران
۲۱	کاوه بیات.....
	جلوه‌های از فرهنگ ایرانی در قفقاز بعد از عهدنامه گلستان
۳۱	غلامعلی پاشازاده.....
	یادداشت‌های مسافران ایرانی از ایالات جدا شده از ایران؛ در فاصله سال‌های ۱۲۷۹ تا ۱۳۱۷ق
۵۱	رسول جعفریان.....
	رویداد گلستان از نگاهی دیگر
۶۹	داریوش رحمانیان.....
	سیسیانوف و ماجرای قتل او
۱۱۱	رحیم رئیس‌نیا.....
	موافقت‌نامه گلستان؛ قرارداد متارکه جنگ یا عهدنامه قطعی
۱۲۹	غلامحسین زرگری‌نژاد.....
	بازتاب قرارداد گلستان در منابع ایرانی
۱۶۹	سیروس سعدوندیان.....
	مآخذشناسی توصیفی رساله‌های جهادیه
۲۰۱	نصرالله صالحی.....

تاریخ‌نگاری عصر قاجار و معاهده گلستان

۲۱۹ عباس قدیمی قیداری

جنگ‌های ایران و روس در پرتو مطالعات و آثار روسی

۲۴۱ محمد نایب پور

www.ketab.ir

دیباچه

چرا و چگونه بعد از دو قرن، واقعه گلستان را باید مورد مذاقه و تجزیه و تحلیل قرار داد؟ این پرسشی چندوجهی فراروی دانش پژوهان ایرانی در رشته های مختلف علوم انسانی و اجتماعی، خصوصاً علاقه مندان به حوزه مناسبات خارجی و روابط بین الملل است. در پاسخ اجمالی به این سؤال راهبردی باید سه پدیده «نقطه عطف بودن»، «قدرت نوظهور بودن روسیه در ابتدای قرن نوزدهم» و «محور بودن شناخت علمی در دو پدیده دیپلماسی و جنگ» را مورد توجه قرار داد.

واقعه گلستان، نه فقط نقطه عطف در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران، بلکه نقطه عطفی در تاریخ قفقاز و فراتر تاریخ جهان است. تردیدی نیست که از نظر مناسبات داخلی ایران عهد فتحعلی شاه، واقعه گلستان، تاریخ مهمی در سنجش قدرت دربار قاجاری در ابعاد گوناگون مخصوصاً ضعف نظامی است؛ اما فراتر از آن بُعد، ابعاد اجتماعی گسترده ای که این جنگ و قرارداد برای ایران همراه داشت درخور تعمق است. عده ای بر این باورند که اثرات این زخم عمیق هنوز بر روح و روان ایرانی قابل مشاهده است.

فراتر از ایران، محیط قفقازی که بعد از گلستان به وجود آمد، با فتن و انفعالات گسترده ای در این منطقه در دو قرن بعدی شکل داد. فراتر، موقعیت جهانی روسیه را اتقا بخشید. نقش سفیر انگلیس در قرارداد گلستان خود بیانگر حس و برداشت امپراطوری انگلیس از برآمدن تدریجی روسیه در عرصه بین الملل بود.

روسیه قدرتی نوظهور در سیاست بین الملل بود که توانسته بود با بیش از صدسال تلاش برای نوسازی، با اتکا به قدرت و تکنولوژی نظامی، توسعه سرزمینی بدهد و

فضای استراتژیک روس‌ها را به ضرر دیگران و در رأس آن‌ها ایران باز کند. باید گفت که «قدرت» که محوری‌ترین مفهوم در علوم سیاسی است، پدیده‌ای بسیار سیال بوده و در هر سطحی از سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، کنشگران قدرت‌محور، در طی روند تدریجی برآمده‌ای، خود را تثبیت می‌کنند و سرانجام رو به ضعف و اضمحلال می‌گذارند. درک اینکه کدام قدرت و با تکیه بر کدام عنصر، در حال ظهور، تثبیت یا افول است، خود موضوعی مستقل و درخور تعمق و برای صاحبان قدرت، بسیار راهبردی است. در آن زمان روسیه قدرتی در حال ظهور بوده؛ ولی درک کافی از برآمدگی این قدرت و حدود نداشت. فاصله‌های شناختی در روابط بین‌الملل به فاصله‌های عملی انجامید. مدیریت قدرت‌های نوظهور مخصوصاً به وسیله کشورهای که در فاصله نزدیکی با آن قدرت‌ها قرار دارند، تابعی از شناخت و نظام ادراکی نخبگان حاکم در آن کشورها است. به طریقی رسید که ایران به‌عنوان واحد سیاسی‌ای، دچار اختلالات شناختی درباره برآمدگی و پیراموری در حال ظهوری بود.

این پدیده به نوبه خود بر دو بال سامان. تأمین امنیت ملی در آن دوران اثرات عمیق داشت. این دو بال، که تاریخی و فراسرزمینی‌اند. و این در آن زمان با چالش روبه‌رو بودند، عبارت‌اند از «جنگ» و «دیپلماسی». واقعه گلستان، معدنی پژوهشی و مطالعاتی در کنش و واکنش بین این متغیرهای امنیت است. البته هر دو در این متغیرها خود بازتابی از شرایط عمومی و بنیة همه‌جانبه کشورها است؛ اما آنچه مهم است اینکه شناخت علمی مبنای هر دو است. «دیپلماسی» و «جنگ» هر دو انرژی برای تأمین منافع ملی‌اند. چگونگی استفاده از هر کدام از این‌ها یا ترکیب آن دو، بستگی به درک نخبگان و قدرتمندان دارد. استفاده حکیمانه از آن‌ها، موضوع ساده‌ای نیست و به نسبت پیچیده «قدرت» و «حکمت» ارتباط پیدا می‌کند. واقعه گلستان آوردگاهی برای درک این نسبت در تاریخ روابط خارجی ایران است.

سه‌وجهی که ذکر شد، مطالعه واقعه گلستان را به ضرورتی عملی تبدیل می‌کند که باید فراتر از قالب‌های احساسی و عاطفی انجام شود. دو قالب «روس‌ستیزی» و «روس‌ستایی»، نوشتارهای گوناگونی که در دوسده گذشته درباره این واقعه منتشر شده‌اند را شکل داده‌اند. فارغ از هرگونه قضاوت ارزشی درباره احساسات پژوهشگران روسی، ایرانی، قفقازی و غربی درخصوص این رخداد، باید دلایل، زمینه‌ها، روندها و پی‌آمدهای واقعه گلستان را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد و نه فقط بر تاریخ پرتوافکنی کرد؛ بلکه از گذشته برای بهبود شرایط کنونی بهره برد.

خوشحالم که به مدت دوستانه جوان و علاقه‌مند جناب آقای سیدمهدی حسینی تقی‌آباد کنفرانس با همکاری دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه در دوستانه سالگی این واقعه برگزار شده و با کوشش این پژوهشگر ایرانی و ایران‌دوست که از تمرکز مطالعاتی قابل‌توجهی در حوزه قفقاز برخوردار بوده و با محوریت منافع ایران، به گذشته، حال و آینده این منطقه راهبردی می‌نگرد، مجموعه ارزشمندی از مقالات ارائه شده در این کنفرانس چاپ می‌شود. برای این عزیز و تمام کسانی که در این همایش تلاش علمی و اجرایی داشته‌اند از خداوند متعال آرزوی توفیق دارم.

دکتر سید محمدکاظم سجادپور

رئیس مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی

وزارت امور خارجه